

Interview Directeur Beleidsonderzoek Tom van Dijk van onderzoeksbureau Intomart GfK over samenleving en veiligheidszorg:

“Van vitaal belang is dat de overheid vertrouwen heeft in de samenleving”

In de netwerksamenleving van de toekomst doen de burgers zoveel mogelijk zelf. De overheid moet volgend zijn en zich alleen bezighouden met het uitzetten van de hoofdlijnen. “Burgers willen geen overheid meer die als een ouderwetse schoolmeester optreedt. Ze willen een wederkerige relatie met de overheid. De overheid moet communiceren, de dialoog aangaan”, zegt politicoloog Tom van Dijk in een interview met SECONDANT over de toekomstige relatie tussen burger en overheid. Van Dijk, directeur Beleidsonderzoek van onderzoeksbureau Intomart GfK in Hilversum spoort de overheid aan om bij het definiëren van haar nieuwe rol beter gebruik te maken van de informatie en analyses van professionele beleidsonderzoekers. “Goed onderzoek kan een schatkist zijn voor beleidsmakers. Het reduceert in grote mate het risico dat fout beleid wordt uitgevoerd.”

door Yvonne van der Heijden

De auteur is freelancejournalist.

Niet de overheid, maar de samenleving is primair verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de criminaliteit. Dat is zijn stellige overtuiging als het gaat over dé maatschappelijke kwestie van deze tijd: de relatie tussen overheid en burgers. “De beweging in de samenleving is de meest krachtige factor in de criminaliteitsbestrijding. De overheid is van harte uitgenodigd om aan die bestrijding mee te doen, maar ze moet erop gericht zijn de burger te volgen en naar hem te luisteren”, aldus Van Dijk.

Het is volgens de beleidsonderzoeker een grote misvatting dat burgers in de huidige maatschappij de verantwoordelijkheid voor sociale veiligheid automatisch helemaal bij de overheid neerleggen. “Als je burgers er naar vraagt, dan geven ze als antwoord dat de bestrijding van criminaliteit een gezamenlijke verantwoordelijkheid is van overheid en burgers. Alleen in een situatie dat de samenleving het niet meer trekt, moet de politie er zijn. Het motto van dit kabinet ‘Samen werken, samen leven’ verwoordt precies wat de samenleving wil.”

Netwerksamenleving

Van Dijk benadrukt dat de samenleving in een rap tempo aan het veranderen is van een verzorgingsstaat in een netwerksamenleving en dat de oude rolverdeling tussen overheid en burgers niet kan worden gehandhaafd. “Dat heeft alles te maken met de

‘connectiviteit’, het verbindend karakter van de nieuwe technologieën. Internet is de stuwende kracht van dit moment. Iedereen staat met iedereen in verbinding. Dat creëert andere mensen. Vroeger had je sociale verbanden nodig in een samenleving. Nu wordt via mobieltjes in no-time onder scholieren een opstand georganiseerd.”

Omdat er vanuit een natuurlijk proces een andere samenleving ontstaat, is het de overheid die haar positie opnieuw moet bepalen. “De netwerksamenleving is een fundamenteel andere maatschappij dan die waaruit wij voortkomen. Voorheen was het toverwoord ‘controle’, in de nieuwe samenleving zal ‘creativiteit’ het toverwoord zijn. Over vijftig jaar zal het onderwijs er bijvoorbeeld radicaal anders uit zien. Mensen gaan het zelf organiseren. De overheid zal een passend antwoord moeten vinden op de vraag: wat voor overheid heb je nodig in een netwerksamenleving? De toekomstige maatschappij kan ontzettend veel zelf regelen en beter dan de overheid.”

Nachtwakersstaat

Van Dijk laat het begrip ‘nachtwakersstaat’ vallen waarin de taak van de overheid in beginsel beperkt is tot het garanderen van de veiligheid van de inwoners door het zorgen voor politie en leger. Het gaat terug op het Nederland van de negentiende eeuw. “Ik zou heel graag experimenten willen zien in de netwerksamenleving waarin de principes van de nachtwakersstaat als uitgangspunt dienen. Honderd jaar geleden was de gemiddelde burger veel lager opgeleid en de mobiliteit was zeer beperkt. De enige maatschappelijke kracht van de burgers was lid te worden van de Sociaal Democratische Arbeiders Partij. De jongeren van nu zijn krachtige, eisende, mondige en zichzelf respecterende burgers. En waar je ook bent, je hebt altijd verbinding. Die burgers ga je als overheid niets meer wijs maken. Het werkelijke probleem is dat de kern van de besturingsfilosofie van de overheid nog stamt uit het begin van de vorige eeuw. De overheid zal zich dus ernstig moeten bezinnen op de veranderingen in de samenleving en op haar eigen rol.”

“Het werkelijke probleem is dat de kern
van de besturingsfilosofie van de overheid nog stamt
uit het begin van de vorige eeuw”

In 2003 heeft de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) in zijn advies [Bevrijdende kaders](#) (2003)¹ de overheid twee richtsnoeren gegeven voor haar sturende rol in de toekomstige samenleving. De raad adviseerde de overheid op de eerste plaats kaders te stellen en zich van daaruit actief, maar slechts op hoofdlijnen met de samenleving te bemoeien. Instellingen, professionals en burgers zouden moeten zorgen voor de invulling. “Het is bijvoorbeeld absoluut noodzakelijk dat de politieagent op straat zijn eigen beleid kan vormen,” zegt Van Dijk. De tweede ontwikkeling moet volgens de RMO zijn dat verantwoording niet zozeer in de verticale lijn wordt afgelegd, maar horizontaal van uitvoerende naar uitvoerende. Dat betekent dat instellingen en professionals zich veel meer gaan richten op burgers en op elkaar dan op de overheid. Van Dijk: “De burgemeester van Utrecht heeft op een gegeven ogenblik alle uitvoerenden bijeen

geroepen om gezamenlijk het criminaliteitsprobleem in winkelcentrum Hoog Catharijne aan te pakken. Het project dat de Hein Roethofprijs kreeg, heeft daar een enorme verbetering in de veiligheidssituatie opgeleverd.”

Wederkerigheid

In de toekomst zal het begrip ‘wederkerigheid’ centraal staan in de relatie tussen overheid en burgers. Burgers willen zoveel mogelijk zelf hun boontjes doppen en niet door de overheid bevoogdend worden behandeld. Van Dijk: “Burgers willen geen overheid meer die als een ouderwetse schoolmeester optreedt. Ze willen een wederkerige relatie met de overheid. De overheid moet communiceren, de dialoog aangaan. De overheid moet in de richting van de samenleving vragen stellen en blijvend onderzoeken wat de bedoeling van de burgers is.

*“Het grondbeginsel moet zijn dat de samenleving
alles zelf doet, tenzij dat niet kan”*

Ook moet voortdurend de vraag worden gesteld wie primair verantwoordelijk is. Het grondbeginsel daarbij moet zijn dat de samenleving alles zelf doet, tenzij dat niet kan. Er moet maar een beperkt aantal gevallen zijn waarin de overheid zelf actie onderneemt. Als de overheid niet komt met een plan voor de toekomst dan zal de samenleving het doen. Je ziet links en rechts op particulier initiatief al denktanks ontstaan.”

Burgernet

Het zogeheten Burgernet is voor Van Dijk een uiting van ‘modern denken dat broodnodig is’. Burgernet is een telefonisch netwerk van burgers in een wijk die door de politie worden gebeld als een zoekactie wordt gestart naar bijvoorbeeld een inbreker, een verdwaald kind of een gestolen auto. De deelnemers aan het netwerk krijgen van de politiemeldkamer telefonisch een bericht om vanuit hun huis of werkplek uit te kijken naar een duidelijk omschreven persoon of voertuig. Als de gezochte persoon of auto wordt gesignaleerd dan belt de burger de details door naar de politiemeldkamer. Uit experimenten in enkele regio’s met Burgernet, dat waarschijnlijk dit jaar landelijk wordt ingevoerd, blijkt dat de politie met deze burgerondersteuning vaak sneller tot aanhouding kan overgaan.

Van Dijk die al sinds het begin van de jaren negentig onderzoek doet op het gebied van openbare orde en veiligheid wijst erop dat de samenleving nu al zorgt voor het leeuwendeel van de aanhoudingen. “Uit onderzoek van Jankees van Baardewijk is gebleken dat bijvoorbeeld in Amsterdam-Amstelland 87 procent van de aanhoudingen bij de slachtoffermisdrijven is verricht op initiatief van burgers. Een stijging van het aantal opgeloste misdrijven moet dus vooral worden gezocht bij de observaties van burgers zelf. Ook de daling van de criminaliteit sinds het begin van de jaren negentig is voor een deel toe te schrijven aan de dadergerichte aanpak van overheid. Maar preventie is de

allerbelangrijkste verklaring voor de enorme vermindering van de criminaliteit. En die preventie is vooral door de mensen zelf gedaan, gestimuleerd door politie en overheid maar door de burgers zelf. Op het ogenblik wordt de potentie van de samenleving niet benut. Kortom: de veranderingskracht zit in de samenleving en de overheid moet daarvan gebruik maken. Daarvoor moet de overheid eerbiedig luisteren naar geluiden uit de samenleving.”

“Preventie is de allerbelangrijkste verklaring voor de enorme vermindering van de criminaliteit. En die preventie is vooral door de mensen zelf gedaan”

Veiligheidsgevoel

Ook bij het beïnvloeden van het veiligheidsgevoel van burgers is de rol van de overheid uitermate bescheiden, betoogt Van Dijk, die aan de wieg heeft gestaan van de Politiemonitor Bevolking. “Het effect van het veiligheidsbeleid van de overheid op de ontwikkeling van het veiligheidsgevoel moet niet worden overschat. Twintig procent van de mensen voelt zich soms onveilig. Dat is niet zorgwekkend, het is inherent aan het leven. Drie procent voelt zich vaak onveilig. Dat is geen gigantisch groot probleem, maar er moet wel aandacht aan worden besteed. De vraag is: wat is de oorzaak van het onveiligheidsgevoel? Een ongelukkige partnerrelatie? Huiselijk geweld? Criminele kinderen? Baan kwijtgeraakt? Bij onveiligheid denken we meteen aan criminaliteit, maar er kunnen zoveel redenen zijn waarom mensen bang zijn. Al met al kan de overheid weinig doen aan de mate van onveilig voelen van de burgers. Dus moet de broek die de overheid aantrekt bij het verhogen van het veiligheidsgevoel zo klein mogelijk zijn.”

Van Dijk meent dat de overheid bij het definiëren van haar nieuwe rol een beter gebruik moet gaan maken van de informatie en analyses die professionele beleidsonderzoekers beschikbaar hebben. “Ons vak is gericht op onthullen, op het zichtbaar maken van ontwikkelingen in de maatschappij die anders verborgen blijven. Zoals bij de Politiemonitor op het gebied van openbare orde en veiligheid. De resultaten van die enquête gaven de trendmatige ontwikkeling van de criminaliteit weer. Door de databestanden te analyseren wordt de sociale werkelijkheid verklaard en blijkt preventie de oorzaak te zijn van de enorme daling van de criminaliteit. Goed onderzoek kan een schatkist zijn voor beleidsmakers. Het reduceert in grote mate het risico dat fout beleid wordt uitgevoerd.”

“De broek die de overheid aantrekt bij het verhogen van het veiligheidsgevoel moet zo klein mogelijk zijn”

Van Dijk heeft bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar het vertrouwen van burgers in de politie. Daarvoor heeft hij eerst in focusgroepen met politiemedewerkers en burgers vastgesteld wat vertrouwen in de politie precies is. Dan blijkt het vooral te gaan om het gevoel dat de politie er is, als er daadwerkelijk iets aan de hand is. Van Dijk: “Er zijn twee

factoren die de mate van vertrouwen met name bepalen. De politie moet zich enerzijds gedragen als een daadkrachtige ‘crimefighter’ met gezag. Aan de andere kant moet zij zich opstellen als een wederkerige partner die min of meer op gelijke voet met de burger deel uitmaakt van de samenleving. Als je weet dat dit twee belangrijke factoren zijn die de politie vertrouwenswaardig maken, dan kun je daar in je beleid en in de opleiding rekening mee houden.”

In de praktijk draagt beleidsonderzoek echter veel minder bij aan de slagkracht van het overheidsbeleid dan Van Dijk mogelijk acht. “Een van de oorzaken is dat de overheid in de afgelopen jaren vooral geïnvesteerd heeft in management en procesmanagement en te weinig aandacht heeft gehad voor inhoud en reflectie. Er zouden op hoge posities bij de overheid meer mensen moeten werken die verstand hebben van onderzoek.

*“Het grote doel is gebruik te maken van
de veranderingskracht in de samenleving”*

Dat zou een sterk positief effect hebben op de beleidskracht. De kracht van de onderzoeken kan dan worden toegepast op het maken van beleid. Voor de toekomstige rol van de overheid in de samenleving wens ik de overheid veel reflectie toe. Die is te vinden bij de professionals die in de wijken en buurten aan het werk zijn en op heel veel andere plekken in de samenleving. Het grote doel is gebruik te maken van de veranderingskracht in de samenleving. Van vitaal belang daarbij is dat de overheid vertrouwen heeft in de samenleving. Zij moet zich realiseren dat de samenleving van de samenleving is en niet van de overheid.”

¹ RMO Advies 24. *Bevrijdende kaders; Sturen op verantwoordelijkheid.*

Het advies is te downloaden van de website van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling:
<http://www.adviesorgaan-rmo.nl/downloads/advies/RMOadvies24.pdf>